

Staračka poljoprivredna domaćinstva

Svetožar Livada

STARENJE SEOSKOG STANOVNIŠTVA

Načini nastajanja staračkih domaćinstava u našoj poljoprivredi i selu veoma su brojni. Oni su ovisili kako o historijskom nasljeđu i razlikama u privrednoj i društvenoj razvijenosti regija i naselja, tako i o nizu drugih činilaca (npr. u Slavoniji i nekim drugim krajevima odavna vlada »bijela kuga«, u Istri, Dalmaciji, Lici i dijelovima Slovenije postoji tradicija iseljavanja, a na Kosmetu, u planinskim predjelima Makedonije i Bosne tradicija sezonskih pečalbi). Industrijalizacija i masovno školovanje mlađih naraštaja za nepoljoprivredna zanimanja presudni su činioci nastajanja staračkih domaćinstava u poljoprivredi i u selu. Općenito se može reći da staračka domaćinstva masovnije nastaju onda kad se javlja tzv. kontinuirana negativna selekcija radne snage iz poljoprivrede i iz sela. To se događa već u prvim počecima razvitka industrije. Dolazi, naime, do odlazanja najvitalnijih i najobrazovanijih kontingenata stanovništva iz poljoprivrede u druga zanimanja. Tamo gdje je taj proces ranije započeo i kontinuirano intenzivno trajao broj staračkih poljoprivrednih domaćinstava i danas je relativno najveći (Slovenija). Ali pored negativne selekcije kao primarnog razloga nastajanja staračkih domaćinstava u poljoprivredi, njihovo pojavljivanje je rezultat mnogih drugih razloga. Mi ćemo neke od njih samo usputno spomenuti.

Ako pratimo fenomen nastanka staračkih domaćinstava historijskim slijedom, pored općih karakteristika, primjetit ćemo i neke regionalne razlike. U nas je proces starenja u poljoprivredi najprije počeo u Sloveniji, koja je danas naše najrazvijenije područje. Prema tome, može se zaključiti da je starenje poljoprivredne populacije u najužoj korelaciji s društvenim i ekonomskim razvojem nekog kraja.

Starenje poljoprivrednog stanovništva u Sloveniji počelo je već onda kada je privredni razvoj uvjetovao smanjenje relativnog i apsolutnog učešća poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu, što se dogodilo već na prelazu u ovo stoljeće.¹ Naravno, to je bilo vrlo postupno starenje, pa se nije ni nametalo

¹ Vidjeti dr Zivko Sifrer, *Razvitak stanovništva Slovenije u posljednjih sto godina*, čas. Stanovništvo, str. 338—366. U ovom izvornom i dokumentiranom napisu na str. 363, autor iznosi da je u Sloveniji bilo 1890. g. 934.600 polj. stanovnika, 1900. g. 927.999, 1910. g. 880.417, 1931. g. 810.189, 1948. g. 704.111, 1953. g. 600.753 i 1961. g. 492.503. Prema tome broj polj. stanovnika u Sloveniji kontinuirano opada već od 1900. godine.

kao poseban problem. U drugim područjima, npr. u Dalmaciji i na svim otocima, starenje poljoprivredne populacije bilo je više uvjetovano depopulacionim procesima kojima glavni uzrok nije bila industrijalizacija regije. Zbog slabih privrednih mogućnosti relativno se rano javila masovna emigracija mlađih naraštaja. To je bilo ranije. Međutim, u novije doba industrijalizacija i razvitak tercijarnog sektora u priobalnim i kontinentalnim sredinama daleko su više apsorbirali mlađe naraštaje iz sela, i to u relativno kraćem vremenu, nego sve dotadašnje emigracije. Slično je bilo u Istri i nekim područjima u unutrašnjosti. U Vojvodini i Slavoniji nastajanje staračkih domaćinstava odraz je kako industrijalizacije, odnosno razvoja prerađivačkih kapaciteta zasnovanih na lokalnim sirovinama, pretežno poljoprivrednim (šćerane, kudeljare, mlinovi, farbare i drugi), tako i specifičnih okolnosti tzv. individualizacije poljoprivrednog gospodarstva i porodice.

Ostarjelo stanovništvo ranije nije bilo tako brojno, nije predstavljalo neku osobitost, niti je imalo naročitog odraza na poljoprivrednu proizvodnju. Međutim, danas je proces starenja uzeo takve razmjere da će se uskoro javiti kao veliki socijalni problem u nacionalnoj ekonomiji, pogotovo, ako rješavanju cijelog problema ne pristupimo s naučnog stanovišta. Već danas se ispoljavaju značajne posljedice senilizacije na poljoprivrednu proizvodnju. Iskorištavanje gospodarskih kapaciteta i pod povoljnijim uvjetima proizvodnje i boljem sastavu radne snage na seljačkom gospodarstvu u nas je u pravilu nerentabilno. Međutim, smanjenjem ili nestankom radne snage na individualnom posjedu postavlja se pitanje osiguranja egzistencije sve većem broju ostarjelih poljoprivrednika. Povećava se broj gospodarstava u kojima se ne odvija ni prosta a kamoli proširena reprodukcija. U nekim lokalnim zajednicama i naseljima, čiju su poljoprivrednu snagu apsorbirali industrijski pogoni i druge nepoljoprivredne djelatnosti, staračka gospodarstva su postala dominantna kategorija u poljoprivredi. Takva su većinom prigradska naselja i naselja uz pogodne saobraćajnice. Budući da novčana privreda unosi u selo niz novih odnosa i poremećaja, to se ova transformacija naročito odrazila na životne prilike onih gospodarstava-domaćinstava koja uslijed starosti svojih članova ne mogu privređivati. Poremećeni su i tradicionalni odnosi solidarnosti. Sve više je naglašen individualizam. Zato rješavanje socijalnih i ekonomskih problema ovih gospodarstava uglavnom postaje problem organiziranih užih i širih društvenih zajednica.

Pratimo li dinamiku razvoja staračkih domaćinstava, uočiti ćemo da se njihova prva snažnija grupacija javila neposredno poslije rata. To su bila domaćinstva u selu čiji je sav podmladak nastradao u ratu. Za njih, a i za čitavu zajednicu, to je bio težak gubitak, jer je uslijed ratnih razaranja, a i slabih privrednih mogućnosti neposredno poslije rata, ljudski faktor u to vrijeme bio od primarnog značaja. Budući da je naša zemlja bila pretežno agrarna i budući da je seljaštvo u revoluciji uzelo masovnog učešća, to su ratom bila prorijeđene naročito neke seljačke regije.²

Staračkim domaćinstvima čiji su potomci izginuli ubrzo su se priključila domaćinstva čiji su potomci neposredno poslije rata prešli u nepoljoprivre-

² Veoma dugo se isticalo npr. da je na području Titove Korenice uslijed ratnih stradanja ostalo oko 500 starih samohranih seljačkih porodica. Na području općina Slunj i Glina ostalo je oko 900 staračkih samohranih seljačkih porodica. Računa se da je samo na nekim područjima Dalmacije, Like, Korduna i Banije poslije rata bilo više samohranih roditelja u selu nego što ih je bilo u cijeloj predratnoj Jugoslaviji (o tome govore podaci o socijalnim davanjima, pomoćima, oslobođenju od poreza, oslobođenju ili skraćanju služenja vojnog roka sinova samohranih roditelja i dr.).

dna zanimanja, prvenstveno u armiju, administraciju, u javne radove na obnovi zemlje, u prve industrijske pogone, itd. Bili su to seljački sinovi i kćeri koji su neposredno učestvovali u revoluciji ili su bili potomci učesnika revolucije. Pretežan dio njih se već u prvim počecima socijalističke izgradnje definitivno odvojio od sela. U prvo vrijeme ta je selekcija bila samo djelomično planska. Socijalni problemi ostarjelih rješavani su tada isključivo na bazi tradicionalne solidarnosti u lokalnoj sredini. No uslijed naglog odlaska velikog broja najaktivnijih stanovnika iz poljoprivrede i sela, ova je selekcija već tada imala odraza na ekonomski, kulturni i društveni život mnogih sela, naročito u tzv. partizanskim krajevima. Kasnija selekcija, koju je izazvala industrijalizacija, naročito poslije 1953. g., odvijala se daleko masovnije i intenzivnije, ali je bila više stihijna. Naime, omladina je krenula iz svih područja i svih naselja u nepoljoprivredna zanimanja. Stanovništvo se iz planinskih dijelova spuštalo u doline rijeka i uz prometne saobraćajnice, ili je direktno s planine dolazilo u gradove. Sve je ovo tražilo velike napore od zajednice za saniranje rastućih socijalnih i ekonomskih problema staračkih domaćinstava u selu. Jedan je dio zbrinjavan putem porodičnih invalidnina, penzija i pomoći žrtvama fašističkog terora. Drugi dio ovih domaćinstava koloniziran je u razvijenija područja. Ipak je ostao izvjestan broj ostarjelih, samohranih roditelja, koja u postojećem zakonodavstvu nisu imala osnova, a niti je zajednica imala materijalnih mogućnosti za rješavanje njihovih socijalnih i ekonomskih nepravilika. To su danas najizrazitiji socijalni problemi našeg sela.

Svi ovi tokovi nastanka staračkih domaćinstava mogu se samo djelomično pratiti, i to uglavnom zbog neizučivosti ovog problema, a i pomanjkanja osnovnih statističkih pokazatelja. Utoliko su vrijedna pažnje već i neka opća poređenja po regijama. U Dalmaciji se npr. učešće osoba starijih od 60 godina u ukupnoj populaciji prije rata kretalo oko 12%. Zbog masovne emigracije i zapošljavanja u poslijeratnih dvadeset godina učešće ove populacije doseglo je 20%. Velik broj dojučerašnjih poljoprivrednika zapošljavao se ne samo u lokalnoj sredini, nego i širom zemlje. U mnogim naseljima svaki četvrti stanovnik je stariji od 60 godina. Obavezno osmogodišnje školovanje omogućilo je indirektno napuštanje sela. U onim selima u kojima su postojale povoljnije mogućnosti za zapošljavanje u nepoljoprivrednim djelatnostima staračko je stanovništvo postalo opća pojava (Slavonija i dijelovi Slovenije, Vojvodine, neki dijelovi uže Srbije i uže Hrvatske, djelomično Crna Gora i neki predjeli Bosne i Hercegovine i Makedonije). Ubrzo je došlo do stanja kada je rijetko naići na naselje koje nije dalo radnu snagu industriji i drugim nepoljoprivrednim granama. U većini industrijski razvijenih zona senilizacija poljoprivredne radne snage zahvatila je gotovo svako naselje. Prema nekim procjenama, u svakom trećem selu lica starija od 50 godina postala su osnovna ili i jedina poljoprivredna radna snaga. Rapidno je rastao broj naselja u kojima je svaki peti ili svako četvrto lice u poljoprivredi starije od 60 godina. U mnogim naseljima lica stara 60 i više godina koja se bave poljoprivredom učestvuju s preko 12% u ukupnoj populaciji.

U demografiji se za dokazivanje starenja nekog stanovništva najčešće upotrebljavaju slijedeći indikatori:

— indeks starenja, tj. odnos između stanovnika starijih od 60 godina i onih do 19 godina; ako taj indeks prelazi 0,4 smatra se da je starenje uzelo maha;

— postotak starih i postotak omladine u odnosu na sveukupno stanovništvo; ako je učešće stanovnika starih 60 i više godina veće od 12% i onih do 19 niže od 35%, to je također znak naglog starenja;

— prosječna starost stanovnika; ako je prosječna starost veća od 30 godina, smatra se da je starenje uzelo maha;

— odnos između mlađeg (obično 20—39 godina) i starijeg srednjevječnog stanovništva (40—59 godina).³

U teoriji a i praksi svaki od ovih indikatora ima svoje posebno značenje. Međutim, tek uzeti zajednički mogu validno poslužiti za egzaktnije dokazivanje procesa starenja.

Na osnovu ovih pokazatelja očito je da naše ukupno stanovništvo relativno brzo stari.

Indeks starosti našeg ukupnog stanovništva 1921. g. bio je 0,190, 1953. g. 0,218, već 1961. g. iznosio je 0,253.

Prema projekcijama razvitka našeg stanovništva indeks starosti za ukupno stanovništvo već 1966. g. je 0,2830, a 1976. iznosit će 0,3377.

Konačno, već danas (1966) indeks starenja za ukupno stanovništvo u Vojvodini iznosi 0,4585, u Hrvatskoj 0,4004, a za žene on je na užem području Srbije 0,4928, u Hrvatskoj 0,4765, Sloveniji 0,4576 i Vojvodini 0,4518.

I prema ostalim indikatorima u ova četiri područja naše zemlje starenje stanovništva uzima sve više maha.

Na osnovu nekih ranije iznešenih kriterija o dokazivanju starenja stanovništva izdvojili smo karakteristične 103 bivše općine (teritorijalna podjela 1961) u kojima živi preko 2,200.000 stanovnika, naseljenih u 4.500 naselja, i pokušali smo utvrditi stupanj starenja stanovništva.

Tabela 1

Općine u kojima je starenje stanovništva uzelo veće razmjere

Općina	Indeks starenja	Učešće lica sa 60 i više god. u ukupnom stanovništvu	% stanovnika od 0—19 god. u ukupnom stanovništvu	Odnos dobnih grupacija 40—60 god. i 20—39 god.
1	2	3	4	5
SR SRBIJA				
Barajevo	0,4727	14,6	30,8	1,49
Sopot	0,4146	13,7	33,0	1,45
Batočina	0,4717	15,3	31,1	1,50
Knić	0,4513	13,5	30,0	1,33
Rača	0,6163	17,4	28,3	1,29
Stragari	0,4757	15,3	32,1	1,41
Čičevac	0,4648	13,9	30,0	1,30
Ražanj	0,4913	14,4	29,3	1,28
Aleksinac	0,4073	12,3	30,2	1,58
Dimitrograd	0,4119	13,8	22,5	2,16
Žitkovac	0,4549	13,9	36,0	1,37
Golubac	0,5125	15,4	29,7	1,38
Kučevo	0,4144	12,9	31,4	1,48

³ Vidjeti o tome: Tasić dr Dragoljub: **Dugoročne promene starosne strukture stanovništva Jugoslavije**, Stanovništvo, januar—mart 1963. i posebno napis dra Dušana Breznika: **Neki aspekti demografskih, socijalnih i ekonomskih posledica starenja stanovništva**, časopis Stanovništvo, januar—mart 1966.

1	2	3	4	5
Malo Crniće	0,5789	16,3	28,1	1,30
Petrovac	0,5670	16,2	28,6	1,34
Veliko Gradište	0,6097	16,5	27,1	1,25
Veliko Laole	0,4663	14,2	36,0	1,42
Žabari	0,6215	16,7	26,9	1,29
Zagubica	0,4873	14,9	37,0	1,49
Azanja	0,4239	13,7	32,3	1,46
Velika Plana	0,4552	14,2	31,3	1,51
Belušić	0,4278	13,3	31,1	1,30
Bunar	0,5166	15,2	29,5	1,30
Rekovac	0,5455	15,7	28,7	1,21
Svilajnac	0,5204	15,2	29,3	1,35
Ljig	0,4031	13,0	32,2	1,48
Boljevac	0,6720	16,1	26,5	1,27
Jabukovac	0,4452	12,9	29,1	1,34
Kalna	0,4480	14,0	31,2	1,55
Knjaževac	0,7207	17,6	24,0	1,24
Minićevo	1,2236	24,5	20,0	0,94
Negotin	0,6505	16,4	25,2	1,21
Salaš	0,7795	19,0	24,4	1,17
Zaječar	0,6383	16,6	26,0	1,33
Bački Petrovac	0,4059	13,2	32,5	1,42
Bečej	0,4582	13,9	34,0	1,19
Srbobran	0,5107	15,3	29,9	1,26
Alibunar	0,4229	13,6	32,1	1,44
Kovačica	0,4229	13,3	32,4	1,25
Bezdan	0,4742	14,5	30,2	1,53
Sombor	0,4234	12,8	30,2	1,53
Stapar	0,5069	14,6	28,9	1,29
Ada	0,4442	14,0	31,6	1,20
Bačka Topola	0,5004	14,8	29,5	1,31
Cantavir	0,5000	15,2	30,4	1,26
Kanjiža	0,4944	15,1	30,6	1,24
Mali Idoš	0,4344	14,7	33,9	1,30
Senfa	0,4843	15,1	31,2	1,17
Stara Moravica	0,5657	16,8	29,7	1,21
Subotica	0,4344	13,2	30,4	1,27
Nova Crnja	0,4097	13,7	33,5	1,33
Novi Bečej	0,4013	12,8	32,0	1,23
Novi Kneževac	0,4977	15,2	30,5	1,23
Zitište	0,4507	14,3	31,8	1,36
SR HRVATSKA				
Bjelovar	0,5240	14,9	28,5	1,21
Cazma	0,5696	15,8	27,7	1,09
Đurđevac	0,5154	15,1	29,4	1,11
Garešnica	0,4924	14,6	29,8	1,12
Grubišno Polje	0,4476	13,6	30,4	1,80
Koprivnica	0,4857	14,8	30,5	1,17
Križevci	0,4524	13,5	30,0	1,22
Vrbovec	0,6204	16,2	26,3	1,07
Buje	0,4508	14,7	33,0	1,11
Buzet	0,5183	16,7	32,3	0,94
Poreč	0,4165	13,9	33,4	1,22
Crikvenica	0,5595	17,6	31,5	1,16
Krk	0,8553	23,6	27,6	0,87
Mali Lošinj	0,7076	20,3	25,7	1,24
Opatija	0,5462	15,8	28,9	1,18

1	2	3	4	5
Ivanić Grad	0,4825	14,5	30,0	1,31
Brač	0,5325	18,1	34,0	1,21
Dubrovnik	0,5380	16,1	29,9	1,26
Hvar	0,6818	20,6	30,3	1,02
Korčula	0,5137	17,4	33,9	1,20
Lastovo	0,4580	15,5	33,7	1,24
Makarska	0,4748	15,0	33,5	1,26
Vis	0,6187	18,3	29,6	1,07
Ludbreg	0,4307	13,7	31,9	1,23
Zagreb — Centar	0,6063	14,9	19,4	1,19
Dugo Selo	0,6839	17,7	25,9	1,11
Klanjec	0,4181	14,7	34,6	1,09
Medveščak	0,4666	12,2	26,2	1,15
Sesvete	0,4423	12,5	28,3	1,37
Velika Gorica	0,4424	13,0	29,5	1,33
Zelina	0,6202	15,7	25,4	1,07

SR SLOVENIJA

Mozirje	0,4294	14,6	34,1	1,28
Šmarje pri Jelšah	0,4244	15,0	35,3	1,16
Idrija	0,4697	15,6	32,2	1,16
Nova Gorica	0,4599	14,5	31,6	1,42
Tolmin	0,5837	17,3	29,6	1,10
Hrpelje	0,5611	17,4	31,0	1,05
Ilirska Bistrica	0,4061	14,3	33,8	1,11
Postojna	0,4402	14,5	33,0	1,23
Sežana	0,5396	16,4	30,3	1,28
Cerknica	0,4940	15,5	31,4	1,44
Grosuplje	0,4087	13,9	34,1	1,50
Lubljana - Vič - Rudnik	0,4236	13,3	31,4	1,47
Ribnica	0,4357	15,0	34,2	1,31
Lendava	0,4165	14,5	34,9	1,08
Murska Sobota	0,4248	15,0	35,3	1,08
Petrovci - Salovci	0,4879	16,7	34,3	0,92
Brežice	0,4312	14,0	32,6	1,23

U 103 općine indeks starenja nije samo znatno iznad 0,4 nego je u mnogima veći od 0,5, a u nekima je čak i 0,6, 0,7 i 0,8, a u općini Minićevo i iznad 1 tj. 1,2236. Ako bismo dodali pokazatelje o općinama gdje je indeks starosti bio na granici 0,4, tj. samo za nekoliko stotinki ispod 0,4, a takvih je općina relativno mnogo, onda bismo dobili jasniju predstavu o razmjerima starenja stanovništva u našoj zemlji.

Što se tiče drugog indikatora, tj. procenta učešća stanovnika starih 60 i više godina, očigledno je da je relativno najmanje onih općina u kojima je ovaj procenat tek prešao 12%. Naime, najviše ih je u kojima je ovaj procenat iznad 13%, pa čak 14 i 15%. Ima 12 općina u kojima je ovaj procenat iznad 17%, što znači da je, prema ovom indikatoru, starosna struktura u ovim općinama na nivou starosne strukture u Austriji, Engleskoj i Velsu u 1959. g., odnosno ona je nepovoljnija nego u Zapadnoj Njemačkoj, Francuskoj i Mađarskoj, a daleko nepovoljnija od one u SAD. U četiri općine blizu svaki četrty ili peti stanovnik stariji je od 60 godina. U općini Minićevo takvih je stanovnika 24,5%, u općini Krk 23,6%, u općini Mali Lošinj 20,3%, a u općini

Hvar 20,6%. Može se dakle, zaključiti da je starenje stanovništva uzelo znatne razmjere u relativno velikom broju teritorijalno-političkih jedinica širom naše zemlje.

Prema trećem indikatoru (procenat lica od 0—19 godina u ukupnom stanovništvu) u svakoj trećoj općini (34%) lica mlađa od 19 godina zastupljena su s manje od 30% u ukupnom stanovništvu. Relativno je velik broj općina gdje se ovaj postotak kreće od 25 do 28.

Odnos mlađih i starijih grupacija također je indikativan. Disproporcije su veoma velike. U velikom broju općina imamo odnos od 0,1 i oko 0,1 a pretežno se kreće od 1 do 1,30, što znači da na jedno lice u dobi od 40—60 godina dolazi jedno do 1,30 lice iz grupacije od 20—39 godina starosti. Drugim riječima, u ovim područjima neće dolaziti do normalnog smjenjivanja generacije, što će izazvati veće disproporcije između aktivnih i izdržanih stanovnika.

Starenje stanovništva uglavnom se odvija u ruralnim, seoskim područjima, što se da zaključiti iz naprijed navedene tabele. Međutim, praćenje indikatora starenja po naseljima ovo još više potvrđuje. Naši proračuni o učešću lica starijih od 60 godina u ukupnom stanovništvu po naseljima pokazuju slijedeće: od ukupno 4.500 naselja u prethodno navedene 103 općine samo u 521 naselja učešće lica starijih od 60 godina bilo je niže od 12% (međutim, kod većine ovih naselja ovaj postotak je bio veoma blizu 12%, rijetko ispod 8—10%); u najvećem broju naselja taj postotak se kreće oko 15%, a u dosta velikom broju i oko 20%, posebno u Hrvatskoj i Sloveniji. Nisu rijetka naselja u kojima je svaki treći ili čak svaki drugi stanovnik stariji od 60 godina.

Tako npr. u općini Minićevo (Srbija) u naselju Borovac takvih je lica 29,9%, u naselju Mali Izvor 31,6%, Marinovac 28,7%, Trnovac i Vrbica 27,04%. U preko 50% naselja ove općine, svaki četvrti stanovnik stariji je od 60 godina. U općini Salaš u 9 od ukupno 15 naselja i u općini Zaječar u 11 od ukupno 25 naselja svaki je peti stanovnik stariji od 60 godina.

U općini Baraevo samo u jednom (Manjić) od 13 naselja bilo je manje od 12% stanovnika starijih od 60 godina; u drugih 6 sela bilo je preko 15% ovih lica. U općini Sopot u samo 4 od ukupno 18 naselja lica starija od 60 godina bilo je manje od 12% (ali zato npr. Prnjavor je imao 24,2%, Nikšić 26,3%). U općini Rača u 15 od ukupno 17 naselja bilo je preko 15% lica starijih od 60 godina, a u nekim naseljima i više od toga (Đurđevo 20,0%, Sipić i Vučić 19,5, itd.). U općini Stragari u preko 50% naselja svaki šesti stanovnik bio je stariji od 60 godina. U općini Topola u 80% naselja bilo je preko 15% lica starijih od 60 godina.

Na području Istre i Dalmacije također je mnogo ovakvih »staračkih« naselja. Tako npr. u 20% naselja općine Buzet, svaki peti stanovnik bio je stariji od 60 godina, a u nekim kao npr. Klenovšćak, Dane, Trstenik, svaki treći ili blizu svaki drugi. Slična je situacija i na području općine Crikvenica. Npr. u selu Blažići tačno 50% stanovnika starije je od 60 godina, u selu Belgrad 62,5%, u selu Baretić 34,6%, Kamenjak 35,7%, Čandrile 45,5%, Mavrići 39,4%. Od ukupno 65 naselja u 2/5 njih svaki treći stanovnik stariji je od 60 godina. Na području općine Krk starosna struktura stanovništva još je nepovoljnija: u gotovo 50% naselja svako drugo ili treće lice starije je od 60 godina, a na

području Lošinja stanje je još kritičnije. Slični su pokazatelji za općine Opatija, Brač, Dubrovnik, Hvar, Lastovo, donekle za Makarsku, Korčulu i Vis.

Starosna struktura po naseljima u Sloveniji nešto je povoljnija nego što se moglo očekivati. To je vjerojatno, posljedica disperziranosti industrije, a i zbog toga, što relativno velik broj mladih naraštaja živi u selu i u slučaju ako se ne bavi poljoprivrednom djelatnošću, što omogućuje dobro razvijen saobraćaj. Tako npr. u općini Mozirje u 7 od 63 naselja učešće starijih lica od 60 godina niže je od 12%, a u najvećem broju naselja ovaj postotak se kreće oko 13 i 14. U općini Šmarje pri Jelšah u 21 od 195 naselja procenat je niži od 12%, dok u pretežnom broju naselja iznosi 14 i 15%. Slično je i u naseljima općine Idrija, s tom razlikom što tu nalazimo relativno veći broj naselja u kojima je starosna struktura stanovnika povoljnija, vjerojatno zbog velikog broja rudara, koji i nakon zaposlenja u rudniku i dalje ostaju da žive u svom selu. Međutim, i na području Slovenije ima naselja u kojima je svaki drugi ili svaki treći stanovnik stariji od 60 godina. Takvih je naselja u općini Postojna desetak (npr. Tabor nad Knežakom, Sajevče, Mala brda i dr.). U općini Sežana takva su naselja Matavun, Mali Dol, Nadrožica, Selo, Šibelji i druga. Karakteristično je da su to obično veoma mala planinska i od komunikacija, udaljena naselja. Ukupno je oko 400 naselja u Sloveniji u kojima je svaki treći stanovnik stariji od 60 godina. Međutim, relativno je veoma velik broj onih naselja u kojima je to svaki peti, eventualno svaki šesti ili sedmi stanovnik.⁴

I u ostalim republikama ima ovakvih »staračkih« naselja. Prema našoj procjeni ima ih oko 2—3 tisuće. Općenito se može zaključiti, da je gotovo u svim onim naseljima, u kojima se stanovništvo od 1953—1961. godine smanjilo, stagniralo ili pokazuje tendencije smanjenja stanovništva, stanovništvo relativno naglo počelo stariti.

Mislimo da nije potrebno posebno dokazivati kakve sve posljedice izazivaju nagle izmjene starosnih struktura stanovništva. Dovoljno je navesti činjenicu da u naseljima, odnosno selima gdje je stanovništvo »ostarjelo« opađa ekonomska aktivnost, zamire društveni i kulturni život, reprodukcija stanovništva rapidno se smanjuje ili je uopće nema, itd.⁵

Starenje sela naročito nepovoljno djeluje na psihološka raspoloženja (stanja) stanovnika. Naime, u ovim naseljima zamire optimizam i sve češće se javljaju manifestacije tzv. »kompleksa minorizacije«. Ovo se naročito ispoljava u zabrinutosti ostarjelih stanovnika za sudbinu sela.⁶

Budući da u našem društvu još uvijek nije institucionalno riješeno zbrinjavanje ostarjelih u selu, to se ove psihoze negativno odražavaju i na mlađe naraštaje »u ostarjelim selima«, koji često napuštaju selo i zbog bijega iz »mrtvih, otužnih i pesimističkih sredina«, u kojima je društveni i kulturni život gotovo neznatan ili je besadržajan i u svakom slučaju za mlađe naraštaje destimulativan.

⁴ Današnji pokazatelji o starenju seoskog stanovništva su vjerojatno daleko indikativniji. To potvrđuje činjenica što je u posljednjih 5 godina selo napustio brojani mladi naraštaj i otišao u industriju i gradove. Velik broj ovih zaposlio se u inozemstvu.

⁵ Ako se i rodi dijete, ono nema vršnjaka u neposrednom susjedstvu (komšiluku), pa stoga nema »dječjih klapa« nego izrastaju »starmali« bez vršnjaka i tipičnih dječjih igara. Kad je prošle godine u selu Zežev Varoš (općina Slunj), koje je bilo za vrijeme rata desetkovano, nakon tri godine pauze rođeno prvo dijete, nastalo je pravo slavlje cijelog sela, a bili su pozvani i susjedni seljani.

⁶ »Kad mi pomremo više neće biti seljaka, jer mi smo uistinu posljednji seljaci. A tko će onda ovaj svijet hraniti«, česta je žalopjoka starijih seljaka.

NEKI REZULTATI NAŠIH NEPOSREDNIH ISTRAŽIVANJA

Na našu anketu staračkih domaćinstava želimo se opširnije osvrnuti iz nekoliko razloga.⁷ Prvo, to je socijalna kategorija koja ima mnogo specifičnosti pa nije jednostavno komparabilna s ostalim kategorijama, drugo, to je kategorija o kojoj najmanje znamo, o kojoj se najmanje piše i koja dosad gotovo i nije bila predmet naučnog proučavanja i istraživanja. Treće, da se naslutiti da će u budućnosti ova kategorija gospodarstava sve više brožčano rasti i davati osnovni pečat socijalno-ekonomskoj strukturi sela, naročito u nekim regijama.

Ukupno su anketirana 804 staračka domaćinstva, od čega pravilno 726. Po utvrđenim kriterijima izabrani su unutar širih područja općine i naselja. Izbor domaćinstava u izabranom naselju vršen je po slučajnom uzorku. Anketa je bila anonimna. Kako su odabirane općine i naselja pokazuje nam primjer iz Bosne i Hercegovine. U toj republici anketiranje je izvršeno u 10 nizinskih sela (u njima je anketirano 21 domaćinstvo), u 27 brdskih (61 domaćinstvo) i u 7 planinskih (22), a u 6 općina (Derвента, Gradačac, Kalinovik, Modrič, Odžak i Teslić). Izlazi da su anketirana prosječno po dva domaćinstva u jednom naselju.⁸

Obično se pretpostavlja da su staračka domaćinstva uglavnom dvočlana, sastavljena od muža i žene, odnosno starca i starice. Rezultati ankete ovu pretpostavku uvjerljivo potvrđuju. 726 anketiranih domaćinstava imalo je 1.475 članova. To znači da je prosječno staračko domaćinstvo po broju članova znatno manje od bilo koje druge socijalne kategorije domaćinstava. Tako su staračka domaćinstva u prosjeku manja od poljoprivrednih domaćinstava za 2,45 članova, od mješovitih za 2,94, od nepoljoprivrednih za 1,10 članova, a od općeg prosjeka jugoslavenskog domaćinstva za 1,95 članova. Prema tome, po ovom obilježju staračko domaćinstvo se zaista izdvaja kao zasebna kategorija.

Ovo je, međutim, opći zaključak koji se nameće iz prikupljenih podataka. Međutim, postoje prilično velike regionalne razlike u pogledu prosječnog broja članova po jednom staračkom domaćinstvu. Zbog toga ćemo ove razlike po područjima tabelarno iznijeti.

Bez obzira na polaznu pretpostavku da je staračko domaćinstvo u prosjeku najmanje u upitniku smo ostavili mogućnost da ono ponekad ima i po 5 i više članova. To se pokazalo korisno, pogotovo u nekim područjima. Npr. staračkih domaćinstava s 5 i više članova bilo je u Crnoj Gori 6,9%, u Vojvodini 6,2% i Hrvatskoj 5,3%. Najmanje ih je bilo u Makedoniji, svega 0,5%.

⁷ Anketa staračkih domaćinstava provedena je u okviru naučno-istraživačkog projekta »Mogućnost povećanja zemljišnih površina u društvenom vlasništvu i posjedu kao posljedica utjecaja općeg privrednog i društvenog razvoja na promjene agrarne strukture s posebnim osvrtnom na gravitaciona područja gradova i industrijskih centara i regionalne specifičnosti«, što ga je Agrarni institut radio za potrebe Jugoslavenske poljoprivredne banke u Beogradu, tokom 1963. i 1964. god. Bez obzira na specifične ciljeve ove ankete, prikupljeni podaci omogućuju mnogo šira zaključivanja o različitim karakteristikama staračkih domaćinstava. Na žalost u mogućnosti smo da se osvrtno samo na neke prikupljene činjenice dobivene ovom anketom.

⁸ U Crnoj Gori anketiranje je izvršeno u općinama: Žabljak (11 domaćinstava), Hercegnovi (26 domaćinstava) i Titograd (6 domaćinstava); u Hrvatskoj: Poreč (20), Čakovec (21), Knin (19), Sl. Brod (20) i Beli manastir (20 domaćinstava); u Makedoniji: Sveti Nikola, Krivogaštani, Valandovo, Topolčani, Dračevo, Čaška, Saat-Kula. Ovdje je bilo teško utvrditi unaprijed područja, jer u Makedoniji ima relativno najmanje staračkih domaćinstava; u Sloveniji: Novo Mesto (4), Sevnica (4), Sl. Bistrica (4) Koper (17), Mozirje (1), Nova Gorica (8), Kranj (11) i Ptuj 9 domaćinstava; u Srbiji: Despotovac (9), Svetozarevo (6), Surdulica (10), Palanka (15), Ljubovija (15), Smederevo (9), Azanja (7), Srbobran (34) i Bajmok (35 domaćinstava); Kosmet: Priština (34), Prizren (13), Istok (4), Đakovica (2), Orlane (1) i Podujevo (1 domaćinstvo). Anketa je provedena u 302 naselja u svim područjima Jugoslavije.

Tabela 2

Prosječan broj članova anketiranih staračkih domaćinstava
po pojedinim područjima

(u %)

Broj članova	Bosna i Hercegovina	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Srbija	Vojvodina	Kosmet	SFRJ
1	23,3	32,5	23,7	12,5	22,4	21,1	25,0	16,7	22,5
2	60,2	41,9	69,5	71,9	47,9	60,2	50,0	70,4	59,6
3	9,7	11,7	4,9	15,6	19,1	10,9	12,4	7,4	10,6
4	2,9	6,9	1,3	—	5,3	3,9	6,3	3,7	3,8
5 i više	3,9	6,9	0,6	—	5,3	3,9	6,3	1,8	3,5
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: Anketa staračkih domaćinstava, Agrarni institut, 1963/64.

Pada u oči relativno veliko učešće tzv. samačkih domaćinstava. To su samohrani starci ili starice. Zastupljenost ove kategorije kod staračkih domaćinstava znatno se razlikuje od zastupljenosti samačkih domaćinstava u ukupnom broju domaćinstava u nas. Dok je npr. samačko domaćinstvo u ukupnom broju domaćinstava u Jugoslaviji zastupljeno s 13,55%, dotle je samačko domaćinstvo među anketiranim staračkim domaćinstvima bilo zastupljeno s 22,7%. U pojedinim područjima ova je razlika još izrazitija. Evo tih razlika (prvi procenat označava participaciju samačkih domaćinstava u ukupnom broju domaćinstava, a drugi participaciju samačkih domaćinstava među anketiranim staračkim domaćinstvima): Bosna i Hercegovina 10,64% : 23,3%, Crna Gora 15,6% : 32,6%; Hrvatska 15,5% : 23,7%; Makedonija 6,8% : 12,5%; Slovenija 17,8% : 22,4%; Srbija 8,1% : 21,1%; Vojvodina 10,6% : 25,0%; Kosmet 6,3% : 16,7%.

Samačka staračka domaćinstva su uglavnom svugdje dvostruko više zastupljena nego što je uopće samačkih domaćinstava kod nas. To je posljedica depopulacije naših sela, a i činjenice da su članovi staračkog domaćinstva uglavnom na kraju svog životnog trajanja.

Kada se upoređuju strukture ukupnog broja domaćinstava u nas i struktura anketiranih staračkih domaćinstava prema broju članova, onda se može uočiti razlika koja upravo otkriva suštinsku demografsku karakteristiku staračkog domaćinstva. Naime, u strukturi ukupnog broja domaćinstava raste broj domaćinstava idući od jednočlane (samačke) do četveročlane (13—18%), zatim učešće domaćinstava sa više od 4 člana opada kako se povećava broj članova po domaćinstvu (domaćinstva s 11 i više članova ima 1,46%). Međutim, i u strukturi anketiranih staračkih domaćinstava učešće samačkih domaćinstava iznosi 22%, a dvočlanih domaćinstava 58%. To je krajnja kulminaciona tačka iza koje slijedi nagli pad: (11,5% tročlana, 3,7% četveročlana i 3,4% domaćinstava sa pet i više članova).

Da je zastupljenost samačkih među staračkim domaćinstvima relativno visoka, možemo donekle zaključiti i na osnovu kontrolnog pitanja u našoj anketi, kojim smo nastojali utvrditi strukturu staračkih domaćinstava prema srodstvu članova. Samohrani starci žive u 11,9% anketiranih domaćinstava, a starice u 10,76%. Budući da ovi odnosi po srodstvu pokazuju neke elemente

koji su važni za dublje upoznavanje strukture staračkih domaćinstava, na-
vest ćemo o tome podatke po pojedinim područjima.

Tabela 3

Struktura staračkih domaćinstava po srodstvu članova

	BiH	SRCG	SRH	SRM	SRSI.	SRS	APV	APKM	SFRJ
Starac	9,7	21,4	9,2	6,2	9,5	14,8	12,5	9,3	11,3
Starica	14,6	9,5	12,0	6,2	12,8	5,5	11,5	7,4	10,6
Muž-žena	53,4	35,8	65,1	71,9	63,7	53,9	46,9	57,4	55,3
Starci s malodobnim potomcima	16,5	21,4	4,0	9,4	19,1	20,3	25,0	3,7	13,4
Starci s odraslima nesposobnim za rad	5,8	11,9	9,7	6,3	14,9	5,5	3,1	22,2	9,4
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: *Anketa staračkih domaćinstava*, Agrarni institut, 1963/64.

Iznenadujući je podatak da 13,6% anketiranih staračkih domaćinstava ima još malodobnu djecu. U nekim područjima svako četvrto staračko domaćinstvo ima malodobnu djecu, a u nekim svako peto. U objašnjenju ovoga treba polaziti od definicije staračkog domaćinstva-gospodarstva u našoj anketi. Prema toj definiciji staračko je gospodarstvo svako ono na kojemu je poljoprivredna radna snaga starija od 50 godina, a nove poljoprivredne radne snage neće imati. Tako se među respondentima našlo još relativno mlađih lica, pa je razumljivo da još uvijek mogu imati priličan broj vlastite malodobne djece (do 18 godina). U vrijeme anketiranja, kako ćemo kasnije vidjeti, gotovo svaki deseti respondent bio je u starosnoj dobi od 50—55 godina, a blizu jedne četvrtine ostalih nalazilo se u starosnoj dobi od 55—60 godina. Osim toga, utvrdili smo da u priličnom broju staračkih domaćinstava žive unučad rastavljenih ili umrlih potomaka.

U zadnjem redu tabele nalazimo podatke o učešću staračkih domaćinstava s nesposobnim odraslim članovima. Bez obzira na pravilo da »priroda pravi više invalida i nesposobnih za rad nego svi ratovi«, učešće odraslih nesposobnih u staračkim domaćinstvima čini nam se veliko. Računa se da se u našem selu danas nalazi oko 210.000 invalidnih osoba, od čega većina tzv. »urođeni« odnosno hereditarni invalidi. Od ovog broja 2/3 predstavljaju mlađa lica. Selektivni učinci migracija u industriju i nepoljoprivredne djelatnosti povećavaju zastupljenost invalida i za rad nesposobnih u seoskoj populaciji. Kako su staračka domaćinstva po svom socijalno-ekonomskom položaju na najnižem stupnju, čini nam se da se u njima upravo najviše zadržava onih kojima porodica odnosno domaćinstvo nije u stanju omogućiti školovanje i stjecanje kvalifikacije, ili eventualnu prekvalifikaciju i rehabilitaciju. Prema tome, ovi članovi još više otežavaju ionako težak socijalni položaj staračkih domaćinstava, budući da se uglavnom javljaju kao potrošačke a ne kao proizvođačke jedinice. I zbog toga razloga društvo mora pokazati veći interes za socijalni položaj staračkih domaćinstava i njihovih članova, kako zbog gospodarskih kapaciteta tako i zbog njih samih.

Od ostalih općih obilježja zadržat ćemo se još na starosnoj strukturi članova staračkih domaćinstava. U starosnoj dobi od 50—55 godina (staraca i starica) bilo je 9,4%, onih od 55—60 godina 23,6%, dok je onih u kojima su članovi bili stariji od 60 do 70 godina bilo najviše — 48,2%. Starih 70 i više

godina bilo je 18,2%. Republičke i pokrajinske razlike ovdje su naročito izrazite, pa ćemo ih posebno prikazati (vidi tabelu 4).

Preovladavaju, dakle, anketirana domaćinstva čiji su članovi stariji od 60 godina. Takvih je u Hrvatskoj i Crnoj Gori bilo preko 70%, a u Makedoniji čak preko 84%. Sve ovo upućuje na zaključak da su članovi starijih domaćinstava pretežno u tim godinama u kojima po bilo kojem kriteriju u nas i u svijetu ne mogu s obzirom na svoje psihičke i fizičke uvjete sami privređivati.

Tabela 4

Starosna struktura anketiranih članova starijih domaćinstava*
(u %)

Do b	SRBiH	SRCG	SRH	SRM	SRSI.	SRS	APV	APKM	SFRJ
50—55	6,8	14,6	5,7	—	13,8	15,6	3,1	11,1	9,4
55—60	39,9	14,6	23,3	15,6	31,7	20,3	10,4	22,2	23,6
60—70	44,7	46,4	52,8	50,0	41,3	46,9	56,3	50,0	48,2
70 i više	14,6	24,4	18,2	34,4	13,2	17,2	30,2	16,7	18,8

* Obuhvaćeni samo respondenti a ne i ostali članovi (djeca i druga lica) domaćinstva.

Izvor: *Anketa starijih domaćinstava*, Agrarni institut, 1963/64.

Anketa je pokazala da je osnovni uzrok nastajanja starijih domaćinstava tzv. negativna selekcija migracija.

Tabela 5

Uzroci nastanka starijih domaćinstava
(u %)

	SRBiH	SRCG	SRH	SRM	SRSI.	SRS	APV	APKM	SFRJ
Nije imao potomaka	16,5	31,8	21,6	3,3	19,6	19,5	6,3	18,5	17,9
Svi su potomci umrli (poginuli)	15,5	6,8	13,1	6,7	8,8	9,7	7,4	13,0	10,8
Svi potomci su odselili	28,2	13,6	29,5	6,7	43,1	19,4	22,1	22,2	25,9
Potomci su maloljetni	8,7	9,1	0,6	—	7,8	6,7	1,1	3,7	4,6
Potomci su punoljetni ali nesposobni za rad	5,8	4,6	4,5	—	2,0	3,7	4,2	7,4	4,2
Potomci se nalaze na školovanju	2,9	4,6	0,6	—	6,9	6,7	16,9	3,7	5,4
Potomci žive odvojeno	22,4	29,5	30,1	83,3	11,8	34,3	42,0	31,5	31,2
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: *Anketa starijih domaćinstava*, Agrarni institut 1963/64.

Ovi podaci pokazuju da je većina starijih domaćinstava nastala deagrizacijom njihovih bivših članova. Donekle iznenađuje relativno veliko učešće starijih domaćinstava koja uopće nisu imala potomstvo (17,9%, koliko otprilike ima brakova bez djece). Na osnovu neposrednih kontakata koje smo imali s respondentima, mogući uzroci tome su slijedeći: dio ostarjelih lica nije imao potomstva jer je u prošlosti bio izvrnut mnogim stradanjima, pa nije imao normalni razvitak; izvjestan broj ostarjelih su nekadašnje seoske slugе, pa su se kasnije ženili (udavali) i nisu imali djece; manji broj otpada

na invalide i defektne osobe; no ipak većinu njih čine lica koja su živjela u braku pod normalnim okolnostima, a nisu imala potomstva.

Kao zaključno može se konstatirati:

Budući da je proces starenja seoskog stanovništva u nas uzeo znatnog maha u mnogim područjima, posebno kod poljoprivrednog stanovništva, te da izaziva veoma brojne demografske i društveno-ekonomske posljedice, nužno ga je posebno proučiti. Naime, starenje čovjeka pored svog biološkog ima i veliko društveno-ekonomsko značenje. Upravo proučavanju društveno-ekonomskog aspekta starenja poklanja se u posljednje vrijeme sve veća pažnja, posebno u demografiji i sociologiji. Pokazalo se da starenje pojedinca ili naroda u socijalno-ekonomskom smislu predstavlja veoma složenu pojavu. Praktična strana svakodnevnog života nalaže pojedincu ili grupama da se što bolje i funkcionalnije adaptiraju određenim društveno-ekonomskim normama i zahtjevima i da im što adekvatnije udovoljavaju. Kada to pojedinac ili grupe nisu u stanju bilo iz kojih razloga (fizičkih, psihičkih, zbog starosti itd.), tada društvo neminovno preuzima patronat nad takvim pojedincima ili grupama. To je ono činilo u prošlosti, a u budućnosti će morati i više, upravo zbog progresa civilizacije, koji uvećava ove grupe.

Summary

OLD AGED AGRICULTURAL HOLDINGS

In the first part of his article, the author explicates some general reasons for the process of aging of rural, particularly of agricultural population in Yugoslavia. E. g. in Slavonia, East Serbia and within some ethnical groups in other regions there are for a long time s. c. »bijela kuga« (»white pestilence«). In Slovenia and Croatia, particularly in Istria, Dalmatia and Lika there is a long tradition of emigration to foreign countries, while in Kosovo and Metohia and mountainous parts of Macedonia, and Bosnia and Hercegovina there is a deeprooted tradition of seasonal »pečalba« (temporary employment far away from home).

However, for the process of aging of agricultural population the most decisive were the consequences brought about by the industrialization of the country. First of all this has caused the large and mass spatial and socio-professional mobility of younger generation from the countryside, then the compulsory 8-year schooling and mass education for other occupations have stimulated the transfer from agriculture to other branches of economy.

In the second part, the author — on the basis of the special demographic criteria — has selected 103 communities with 4.500 settlements where demographic indicators show that the process of aging of rural population is in full swing. E. g. the index of aging in many of these communities surpasses 0.5, in the commune Minićevo it is even 1.2236. In some of these settlements every the third or the fourth person is in the age of 60, which reflects a lot on economic and cultural life of these villages.

In the third part the author interprets some results of the interview carried out in 726 aged households. These results point out the peculiarity of the aged agricultural household in the social structure of the rural environment.

Very interesting are the results concerned with reasons of an origination of the aged households: 1) in more than 57.0% of the interviewed households descendants have migrated or live on their own, 2) in 17.9% there were no descendants, 3) in 10.8% all descendants had died or were killed during the last world war, 4) in 9.6% descendants were under the maturity age or in schools, 5) in 4.2% of the interviewed households descendants were not able to work.

Consequently, this confirms the author's thesis that the reason for a mass emergence of aged agricultural households are numerous, but the socio-professional and spatial mobility are the most decisive factors of the process of aging of rural particularly of agricultural population.

Резюме:

СТАРЧЕСКИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ДОМАШНИЕ ХОЗЯЙСТВА

В первой части статьи автор говорит об общих причинах старения сельского а отдельно сельскохозяйственного населения в Югославии. Так например в Словении, Восточной Сербии а и у некоторых этнических групп а и в других областях с давних пор появилась так называемая »Белая чума«. В СР Словении и в СР Хорватии а особенно в Истрии, Далмации и в Лике существует долая традиция эмиграции населения за-границу, а в Косово и Метохии и горных пределах СР Македонии и СР Боснии и Герцеговини владеет традиция сезонного отхожего промысла.

Междутем, старение сельскохозяйственного населения вызвали последствия индустриализации земли. В этих областях произошли значительные и массовые пространственные общественно-профессиональные движения молодого сельского поколения, затем обязательная восьмилетняя школа, массовое обучение для других профессий ускорили переход из сельскохозяйственной в другие деятельности.

Во второй части а на основании демографических критериев утверждающие старение населений, автор выделил 103 комуны, из 4.500 селений в которых показатели указывают на большее старение в сельских селениях. Так например показатель старения во многих из этих коммун выше 0,5, а в коммуне Миничево составляет даже 1,2236. В некоторых из этих селений каждое третее или четвертое лицо старше 60 лет, а это влияет на экономическую и культурную жизнь в этих селениях.

В третьей части автор обсуждает некоторые результаты проведенной анкеты в 726 старческих домашних хозяйствах. Результаты анкеты указывают на особенное положение старческих домашних хозяйств в общественной стратификации сельской среды. Интересные результаты объясняющие частое явление старческих домашних хозяйств: в свыше 57% анкетированных домашних хозяйствах потомки переселились или живут отдельно, 17,9% было без потомков, в 10,8% домашних хозяйствах все потомки умерли или погибли во Второй мировой войне, в 9,6% потомки несовершеннолетние или в школе, а в 4,2% домашние хозяйства потомки неспособные для работы.

На основании этих данных подтверждается тезис автора что причины массовых явлений старческих сельскохозяйственных домашних хозяйств числительные, и что общественно-профессиональная просторная эмиграция самый решительный фактор старения сельского а особенно сельскохозяйственного населения.